AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

UŞAQ MUSİQİ MƏKTƏBLƏRİNDƏ XOR SİNFİ ŞAGİRDLƏRİNİN MUSİQİ QABİLİYYƏTLƏRİNİN İNKİŞAF İMKANLARI

İxtisas:	5801.01 – Təlim və tərbiyənin nəzəriyyəsi və metodikası (musiqinin tədrisi metodikası)
Elm sahəsi:	Pedaqogika
İddiaçı:	**Vüsalə Alməmməd qızı Məmmədova**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2023

Dissertasiya işi Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının "Metodika və xüsusi pedaqoji hazırlıq" kafedrasında yerinə yetirilib.

Elmi rəhbər: pedaqogika elmləri doktoru, professor
Oqtay Məmmədağa oğlu Rəcəbov

Rəsmi opponentlər: pedaqogika elmləri doktoru, professor
Jalə Həmid qızı Qədimova

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
Məlahət Əliağa qızı Məmmədova

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
Səbinə Akif qızı İsmayılova

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının nəzdində fəaliyyət göstərən FD 2.36 Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının sədri: ____________ Sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, professor
Ülviyyə İsmayıl qızı İmanova

Dissertasiya şurasının elmi katibi: ____________ Sənətşünaslıq doktoru, dosent
Leyla Ramiz qızı Zöhrabova

Elmi seminarın sədri: ____________ Pedaqogika elmləri doktoru, professor
Tamilla Fərrux qızı Kəngərlinskaya

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Musiqi təhsili və təlimi şagird şəxsiyyətinin formalaşmasına və inkişafına yönəlmiş ümumi təhsilin mühüm tərkib hissəsidir. Təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün innovativ metodların tətbiqi təlim-tərbiyə prosesini müəyyən çətinliklərlə qarşı-qarşıya qoyur ki, bu da şagirdlərin musiqi qabiliyyətlərinin inkişafı üçün mərhələli şəkildə həll edilməlidir. İncəsənətin hərəkətverici qüvvəsini dərk edərək, musiqi məktəbində təhsil alan uşaqlar sosial həyata tez inteqrasiya etmək imkanına malikdirlər.

Musiqi təhsilində xüsusi yeri şagirdlər qarşısında geniş imkanlar açan, yaradıcı bacarıq və qabiliyyətlərin, onların dünyagörüşünün, bədii baxışlarının inkişafına təkan verən, onların mənəvi aləminə dərindən nüfuz edərək mənəvi-əxlaqi hisslərini tərbiyə edən xor ifası tutur.

Xor sənəti şagirdlərin böyük marağına səbəb olur, çünki bir tərəfdən kollektiv iş forması şəxsiyyətlərarası ünsiyyət, dostluq münasibətlərini, birgə fəaliyyət üçün empatiya bacarıqlarını fəal şəkildə inkişaf etdirir, digər tərəfdən isə özünü tanıma və şəxsi inkişaf vərdişlərini stimullaşdırır. O, həm də uşaqlarda bədii təfəkkürün və yaradıcı təxəyyülün inkişafına fəal kömək edir, zəruri bilik, bacarıq və vərdişlərə yiyələnmə yolu ilə bütün musiqi qabiliyyətlərini formalaşdırır. Bütün bunlar xor dərslərində təlim-tərbiyə prosesinin əsas məqsədi və xor kollektivi rəhbərinin qarşısında duran əsas metodik vəzifələrdir. Aydındır ki, daha yaxşı nəticələr əldə etmək üçün təkcə tədris metodlarını deyil, həm də pedaqoji qarşılıqlı əlaqə prosesini, yəni müəllimlə şagirdlər arasında ünsiyyət prosesini yenidən nəzərdən keçirmək lazımdır. «*Xor olduqca mürəkkəb bir orqanizmdir, yaradılması və ən əsası saxlanması, inkişafı bütün maraqlı tərəflərin böyük enerjisini, bilik və bacarıqlarını tələb edir*»[1].

Xor ifaçılığı gənc nəslin hərtərəfli inkişafı üçün musiqi təhsili fəaliyyətinin ən əlçatan və perspektivli formasıdır. İfa prosesində təkcə musiqi qabiliyyətləri (duyum, ritm, yaddaş və düşünmə) formalaşmır,

---

[1] Струве Г.А. Школьный хор / Г.А.Струве.– Москва: Просвещение, –1981. – с.3.

həm də şagirdlərin şəxsi keyfiyyətləri (təxəyyül, yaradıcılıq fəaliyyəti, birgə məqsədyönlülük) inkişaf edir ki, bu da düzgün, aydın, ifadəli tələffüzün inkişafına və mədəni nitqin mənimsənilməsinə kömək edir.

Musiqi təhsilində xor ifası nəğmə dərsinin əsasını təşkil edən musiqi fənlərinin bütün növlərini və formalarını özündə birləşdirir: ritm, musiqi ədəbiyyatı, nəzəriyyə, harmoniya, vokal, ifaçılıq bacarığı. Tədris prosesində xor ifaçılıq vərdişlərinin formalaşması o zaman səmərəli olur ki, musiqi təhsili sistemli şəkildə, müəllimlə şagirdin ahəngdar qarşılıqlı anlaşması prosesində, şagirdin ümumi musiqi mədəniyyətinin inkişafına əsaslanaraq, onun yaş xüsusiyyətləri, fiziki, psixoloji, əqli və digər inkişaf göstəriciləri nəzərə alınmaqla həyata keçirilsin.

Tədris dövründə müəllimlər yalnız nəzəri biliklərə əsaslanmır, həm də iş prosesində müəyyən konsert repertuarına çevrilən geniş musiqi materialından istifadə edirlər. Azərbaycan, xarici, rus və Sovet bəstəkarlarının əsərləri, eləcə də musiqi folkloru təlim-tədris prosesinin proqramının bünövrəsini təşkil edən əsaslardır.

Bununla birlikdə, musiqi materialının istifadəsi hələ yaradıcı və tərbiyəvi təsiri tam təmin etmir, xormeyster musiqi əsərinin ideyasını və məzmununu şagirdlərə elə açmalıdır ki, müəllifin niyyəti onlara aydın olsun, daha sonra isə tamaşaçılar qarşısında konsert ifası üçün mənimsənilsin və şüurlu şəkildə qəbul edilsin. Bu proses şagirdlərdən tədris prosesində tədricən inkişaf edən müəyyən bilik və bacarıqları tələb edir.

Son illərdə xor sənətinə maraq artıb və gənclər arasında aktual olub. Çox vaxt müasir əsərləri ifa edərkən xor partiyaları musiqi nömrəsinə rəngarənglik və orijinallıq verən "arxa" vokal qismində istifadə olunur. Belə birgə iş fərdi keyfiyyətləri ortaya çıxarır və gənc nəslin özünü qiymətləndirmə hissini artırır. Şübhəsiz ki, ifada yaxşı polifonik quruluşa nail olmaq üçün hərtərəfli təlim yanaşması lazımdır. Xor kollektivinin hər bir iştirakçısı ayrı-ayrılıqda vokal ifaçısıdır, yetişdirilməsi çox gənc yaşlarından lazımi vokal və xor bacarıqlarının inkişafı ilə başlayır. Yuxarıda göstərilənlərin hamısı xor ifasının tədrisi metodikasının təkmilləşdirilməsi üçün yeni imkanların tapılması problemini aktuallaşdırır.

Tədqiqatın elmi işlənməsi ilk növbədə, B.V.Asafyev[2], O.A.Apraksina[3], E.B.Abdullin[4], N.L.Qrozdenskaya[5], Q.A.Struve[6], Y.B.Əliyev[7], D.B.Kabalevski[8] və başqaları kimi gənc nəslin musiqi təhsili və tərbiyəsi sahəsində görkəmli nümayəndələrin fundamental tədqiqatlarına əsaslanır.

Azərbaycan alimlərinin, xüsusən S.D.Quliyevin[9], N.S.Məlik-Məmmədovun[10], V.D.Xəlilovun[11], O.M.Rəcəbovun[12], S.M.Əsgərovanın[13], T.F.Kəngərlinskayanın[14], M.R.Dadaşovanın[15],

---

[2] Асафьев, Б.В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании / Б.В.Асафьев. – Ленинград: Музыка, – изд.2. – 1973. – 142 с.

[3] Апраксина, О.А. Музыкальное воспитание в школе. / О.А.Апраксина. – Москва: Музыка, – № 17. – 1985. – 158 с.

[4] Абдулин, Э.Б. Теория и практика музыкального обучения в общеобразовательной школе (Пособие для учителя) / Э.Б.Абдулин. – Москва: Просвещение, – 1983. – 109 с.

[5] Гродзенская, Н.Л. Слушание музыки в начальной школе /Н.Л.Гродзенская. – Москва: Изд-во. АПН РСФСР, – 1962. – 87 с.

[6] Струве Г.А. Школьный хор / Г.А.Струве.– Москва: Просвещение, –1981. – 189 с.

[7] Алиев, Ю.Б. Методика музыкального воспитания детей от детского сада к начальной школе / Ю.Б.Алиев. – Воронеж: НПО «МОДЭК», – 1998. – 351 с.

[8] Кабалевский, Д. Б. Программы общеобразовательных учреждений. Музыка 1 – 8 классы / Д.Б.Кабалевский. – Москва: Просвещение, – 2006. – 224 с.

[9] Quliyev, S.D. Musiqi və onun tədrisi metodikası / S.D.Quliyev. – Bakı: APİ, – 1978. – 60 s.

[10] Мелик-Мамедов, Н.С. Преподавание музыки в восьмилетней школе (1-6 классы) / Н.С.Мелик-Мамедов. – Баку: Маариф, 1971. – 80 с.

[11] Раджабов, О.М. Программа по музыке для I–III классов /О.Раджабов, В.Халилов. – Баку: Маариф, – 1982. – 80 с.

[12] Раджабов, О.М. Проблемы формирования музыкальной культуры учащихся общеобразовательных школ Азербайджана: / автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора педагогических наук./ – Баку, 1992. – 55 с.

[13] Аскерова, С.М. Формирование творческого воображения младших школьников в процессе музыкально-исполнительской деятельности (автореферат) / С.М.Аскерова – Москва: 1986. – 16 с.

[14] Кенгерлинская, Т.Ф. Музыкальная педагогика: (учебное пособие для студентов высших музыкальных учебных заведений) / Т.Ф.Кенгерлинская.– Баку: – 2004. – 252 с.

T.A.Bağırovanın[16], J.Q.Qədimovanın[17] və bir çox başqalarının əsərləri də ümumi musiqi təhsilinin inkişafına mühüm töhfələr vermişdir. A.Cavanşirov, D.Əliyeva, T.N.Yatsenko, M.A.Məmmədova, Y.Kuxmazova, M.A.Orucova, Z.M.İbrahimova kimi uşaq xor kollektivləri ilə işləyən məşhur xormeysterlərin fəaliyyəti mühüm rol oynamışdır.

Hal-hazırda məktəblilərin xor fəaliyyətinin öyrənilməsi probleminə həsr olunmuş bir çox elmi tədqiqat var. Bunların arasında son 20 ildə aparılmış ən son tədqiqatları qeyd etmək lazımdır: Z.A.İsmayılova "Uşaq musiqi məktəbində və incəsənət məktəbində "xor sinfi" fənninin aparılması metodikası", E.B.Novruzov "Dirijorluq və estetika", B.Z.Vəkilova "Uşaq musiqi məktəblərində xormeysterlər üçün praktiki bələdçi", S.Q.Ağayeva "Uşaqların xor tərbiyəsi metodikası", "Musiqi məktəblərində xor fənlərinin tədrisi", L.Q.Atakişiyeva "Azərbaycan musiqisi əsasında xor ifası", M.N.Vəlizadə "Azərbaycanın uşaq xorlarında səsin formalaşdırılması", L.M.Məmmədova "Azərbaycanın xor mədəniyyəti".

Üzeyir Hacıbəylinin fəaliyyəti Azərbaycanın xor mədəniyyətinin formalaşmasında xüsusi rol oynamışdır. Onun milli xor sənətinin inkişafındakı xidmətləri əvəzolunmazdır. 1926-cı ildə Ü.Hacıbəyli Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının bazasında, daha sonra isə 1936-cı ildə Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasının nəzdində ilk polifonik xoru təşkil etmişdir. O, "İlk Azərbaycan xalq xoru" məqaləsində qeyd edir ki, Azərbaycanda ilk xor kollektivlərinin yaradılması ilə gələcək milli xor mədəniyyətinin təməli qoyulub. Xor kollektivlərinin təşkili ".... *yeni məzmun və yeni formalarla zənginləşən Azərbaycan musiqi sənətinin sürətli inkişaf etdiyini*

---

[15] Дашдамирова, М.Р. Знания способствующие развитию музыкального мышления учащихся /М.Р.Дашдамирова – Баку: Ширваннешр, – 2002. – 176 с.

[16] Багирова, Т.А. Синкретизм искусств в воспитании индивида и социума / Т.А. Багирова. – Баку: Элм, – 2005. – 268 с.

[17] Кадымова, Ж.Г. Проблемы музыкального обучения и воспитания в Азербайджане на современном этапе / Ж.Г. Кадымова. – Баку: Элм, – 2005. – 236 с.

göstərən sevindirici faktlardır …."[18]. Ü.Hacıbəyli xorda oxumağın ölkəmizin musiqi mədəniyyətinin gələcək inkişafı üçün zəruri şərt olduğunu xüsusi vurğulayıb. Müəllifin irəli sürdüyü vəzifələrin aktuallığını nəzərə alaraq konservatoriyada gənc nəslin xor təhsili və tərbiyəsi üçün peşəkar kadrların hazırlanması ilə məşğul olan xor dirijorluğu kafedrası yaradıldı. Kafedranın fəaliyyəti L.Frolova, D.Cangirov, A.Yurlov, İ.Butayev, Y.Petrov, N.Məlikov, L.Atakişiyeva, E.Novruzov, Z.İsmayılova, S.Ağayeva, N.Mərdanov, N.Nəbiyev, Q.İmanova, D.Cəfərov, V.Adıgözəlov, Y.Adıgözəlov, K.Əliverdibəyov, K.Vəkilova, İ.Kazımova, M.Mirzəyev, E.Rüstəmov, Z.Bağırov, A.Qafulov, L.Məmmədova, Y.Kuhmazova, S.Hacıyeva, E.Quliyev, R.Mustafayev, A.Əlizadə kimi görkəmli musiqi xadimlərinin adları ilə layiqincə təmsil olunurdu. Onlar müxtəlif tarixi dövrlərdə pedaqoji, elmi-metodiki və ifaçılıq fəaliyyətlərini fəal şəkildə birləşdirməklə Bakı Musiqi Akademiyasının dirijorluq kafedrasında çalışmışlar.

Tədqiqatın obyekti və predmeti. Tədqiqatın obyekti uşaq musiqi məktəblərində xor dərslərində şagirdlərin musiqi qabiliyyətlərinin formalaşmasıdır. Tədqiqatın mövzusu uşaq musiqi məktəblərində xor ifaçılığı sinfində təlim-tərbiyə prosesidir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın əsas məqsədi uşaq musiqi məktəblərində xor siniflərində şagirdlərin musiqi qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsi üçün innovativ metodologiyanın işlənib hazırlanmasıdır. Tədqiqatın məqsədi bir sıra aşağıdakı tədqiqat vəzifələrini müəyyənləşdirdi:

1. Şagirdlərin musiqi qabiliyyətlərinin formalaşması problemi ilə bağlı psixoloji, pedaqoji, elmi və metodiki ədəbiyyatı öyrənmək və təhlil etmək.
2. Uşaq musiqi məktəblərində "Xor" fənni üzrə tədris proqramlarının müqayisəli təhlilini aparmaq.
3. Aparıcı uşaq xor kollektivlərinin fəaliyyətini öyrənmək və təhlil etmək.

[18] Гаджибеков, У. А. О музыкальном искусстве Азербайджана / У.Гаджибеков. – Баку: Азгосиздат, – 1986. – с. 50.

4. Uşaq musiqi məktəbində xor sinfi şagirdlərinin bütün musiqi qabiliyyətlərinin inkişafına yönəlmiş innovativ tədris metodologiyasını işləyib hazırlamaq.

5. Müəyyənedici eksperimentdən istifadə edərək şagirdlərin musiqi qabiliyyətlərinin inkişaf səviyyəsini və işlənmiş müəllif metodologiyası əsasında onların təkmilləşdirilməsinin mümkünlüyünü müəyyənləşdirmək.

6. Formalaşan və əlaqəli (müqayisəli) eksperimentlər prosesində innovativ metodologiyanın tətbiqi üzrə eksperimental işlərin aparılması.

7. Təhlil və müqayisə yolu ilə təcrübi-eksperimental iş zamanı xor dərslərində şagirdlərdə musiqi qabiliyyətlərinin inkişafına kömək edən metodları aşkar etmək.

8. Bütün pedaqoji təcrübəni və ümumiyyətlə elmi tədqiqatları ümumiləşdirmək.

Tədqiqat metodları görkəmli maarifçi musiqiçilər B.V.Asafyev və Ü.Hacıbəylinin məktəblilərin musiqi-estetik tərbiyəsi və təliminin zəruriliyi və əhəmiyyəti barədə fikirləridir. Onların bu problemə həsr olunmuş elmi nəşrləri, xüsusən də xor ifaçılığı sahəsində tədqiqatları onun inkişafı üçün fundamental əsas oldu.

Ümumi və musiqi pedaqogikası və psixologiyası sahəsində elmi-tədqiqat işləri, tədris və metodiki vəsaitlər, habelə xor ifasının tədrisi metodikası mühüm metodoloji rol oynamışdır. Onlarda musiqi qabiliyyətinin, xor bacarıqlarının və ümumi xor mədəniyyətinin inkişafı ilə bağlı aşkar edilmiş nəzəri və praktiki nəticələr müəllifin innovativ xor ifası metodunun yaradılmasında mühüm rol oynamışdır. Xüsusilə, Q.A.Struvenin mühüm metodoloji prinsiplərinə və bir çox digər tədris metodlarına əsaslanaraq, şagirdlərin ritmik inkişafını gücləndirməyə yönəlmiş müəllifin innovativ metodologiyası hazırlanmışdır ki, bu da yalnız ümumtəhsil məktəblərində deyil, həm də uşaq musiqi məktəblərində, eləcə də incəsənət məktəblərində xor fənninin tədrisinə müasir yanaşmanın tətbiqi üçün əsas olmuşdur.

Elmi tədqiqat prosesində aşağıdakı metodlardan istifadə edilmişdir:

1. Tarixi metodlar uşaq xor ifaçılığının öyrədilməsi və tərbiyəsinin formalaşmış ənənələrinin öyrənilməsindən ibarət idi.

2. Nəzəri metodlar xor sənəti sahəsində həm xarici, həm də yerli əsərlərin təhlili, sintezi və ümumiləşdirilməsi idi.

3. Empirik metodlardan şagirdlərin xor fəaliyyətinin müşahidəsi, təhlili və müqayisəsi zamanı istifadə edilmişdir.

4. Praktiki metodlar müxtəlif növ pedaqoji eksperimentlərin aparılmasından ibarət idi: müəyyənləşdirici, formalaşdırıcı və müqayisəli.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar:

1. Şagirdlərə xor ifaçılığının öyrədilməsi prosesi müasir məktəblilərin maraqlarını və inkişaf səviyyəsini nəzərə alan innovativ yanaşmaların yaradılması zərurətini ortaya çıxarır.

2. Məktəblilərin xor təhsili və tərbiyəsi prosesi böyük sosial əhəmiyyətli funksiyaya malikdir, çünki o, şagirdlərin bütün musiqi qabiliyyətləri və yaradıcılıq kompleksinin inkişafını fəal şəkildə stimullaşdırır. Xor kollektivlərinin fəaliyyəti şagirdlərin birgə yaradıcılıq vərdişlərini və xor mədəniyyətini formalaşdırır ki, bu da onların gələcək peşəkar musiqi təhsilinin əsasını təşkil edir.

3. Yuxarıda göstərilən vəzifələrin praktiki həyata keçirilməsi şagirdlərin xor ifaçılığının tədrisi və tərbiyəsi texnologiyalarının daim yenilənməsini, həmçinin xüsusi innovativ metodologiyanın yaradılmasını tələb edir.

4. Təcrübi-eksperimental iş prosesində yeni metodika xor dərslərində şagirdlərin musiqi qabiliyyətinin və yaradıcılığının inkişafı üçün öz səmərəliliyini və didaktik əhəmiyyətini təsdiq etmişdir.

5. Bu yanaşma təkcə uşaq musiqi məktəblərinin tədris prosesində deyil, orta ümumtəhsil məktəblərində də geniş praktiki tətbiq üçün nümunə ola bilər.

Tədqiqatın elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, uşaq musiqi məktəblərində xor dərslərində ilk dəfə olaraq məktəblilərin musiqi və yaradıcılıq bacarıqlarını səmərəli şəkildə formalaşdıran müxtəlif metro-ritmik hərəkətlərdən və ifalardan fəal istifadəyə əsaslanan xüsusi innovativ metodikadan istifadə olunur.

Bu texnikanın tədris prosesində praktiki tətbiqi şagirdlərin xor fəaliyyətinə marağının artmasına və bunun əsasında şəxsi özünüifadə imkanlarına töhfə verdi.

Tədqiqatın yekunları və pedaqoji eksperimentin nəticələri göstərdi ki, metro-ritmik hərəkətlərin və ifaların tətbiqinə əsaslanan işlənib hazırlanmış metodika xor dərslərində xor tədrisi və şagirdlərin musiqi qabiliyyətlərinin tərbiyəsi prosesini uğurla həyata keçirmək imkanına malikdir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti xor dərslərində şagirdlərin musiqi qabiliyyətlərinin inkişafına töhfə verən innovativ metodologiyanın işlənib hazırlanmasından ibarətdir. Uşaq musiqi məktəblərində xor ifaçılığının tədrisinin əsası bədii-yaradıcılıq və vokal-ifaçılıq bacarıqlarının sintezinin formalaşmasına əsaslanır ki, bunun üçün də aşağıdakılar zəruridir:

- əsərin emosional məzmununu dərk edərək, bu musiqi materialını mənalı, bədii ifadəliliklə ifa etmək bacarığını inkişaf etdirmək;

- müəyyən müddət ərzində xor ifaçılığının ən zəngin ənənələrinə qoşulmağa imkan verən müşayiətli və müşayiətsiz çoxsəsli oxuma məharətini təkmilləşdirmək;

Yaş meyarlarına uyğun olaraq, bu mərhələlər xor siniflərində şagirdlərin bütün musiqi qabiliyyətlərinin inkişafını təşkil edir. Əldə edilmiş bilik və bacarıqlar tədris proqramının tələblərinə uyğun olaraq tədricən irəliləyir.

Uşaq musiqi məktəblərində xor siniflərində şagirdlərin musiqi qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsi üçün hazırlanmış metodika ümumi təhsilin tərkib hissəsi kimi onların vokal və ifaçılıq fəaliyyətini, musiqi, estetik və mənəvi mədəniyyətini təkmilləşdirir. Şagirdlərdə təkcə birgə kollektiv empatiya bacarıqlarının deyil, həm də onların gələcək sosial və ictimai fəaliyyətlərinin və yaradıcılıqlarının uğuruna töhfə verən liderlik keyfiyyətlərinin formalaşmasını qeyd etmək xüsusilə vacibdir.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti müxtəlif növ pedaqoji eksperimentlər zamanı əldə edilən yekun nəticələrə əsaslanır: müəyyənedici, formalaşdırıcı və müqayisəli. Əldə edilmiş göstəricilər uşaq musiqi məktəblərində xor ifaçılığı prosesində şagirdlərin musiqi qabiliyyətlərinin bütün spektrinin inkişafına yönəlmiş işlənib hazırlanmış və tətbiq edilən innovativ metodologiyanın praktiki məqsədəuyğunluğundan və səmərəliliyindən xəbər verir.

Bu metodikanın praktiki əhəmiyyəti müəllifin tədris-metodiki işlərində və onların geniş pedaqoji təcrübədə və müxtəlif xor kollektivlərinin tədris prosesində tətbiqində öz əksini tapmışdır. Həmçinin, praktiki nəticələr ortaya qoyulan problemin gələcək tədqiqat perspektivini təsdiqləyir.

Aprobasiya və tətbiqi pedaqoji eksperiment prosesində M.Maqomayev adına 26 nömrəli, C.Hacıyev adına 3 nömrəli, görmə məhdudiyyətli və zəif görən uşaqlar üçün 38 nömrəli, eləcə də 34 nömrəli musiqi məktəblərində aparılmışdır.

Tədqiqatın aprobasiyası "Metodik və xüsusi pedaqoji hazırlıq" kafedrasında tədqiqatın nəticələrinin müzakirəsi zamanı, Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının elmi seminarının iclasında, o cümlədən müəllifin respublika və beynəlxalq konfranslardakı çıxışları və məruzələri, dövri mətbuatda dərc olunan məqalələri əsasında aparılmışdır. Aparılmış tədqiqatın nəticələrinə əsasən iddiaçının 2-si xaricdə olmaqla 12 elmi məqaləsi nəşr olunub, 4 elmi məqaləsi respublika və beynəlxalq konfransların materiallarıdır.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Tədqiqat Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının "Metodika və xüsusi pedaqoji hazırlıq" kafedrasında yerinə yetirlib.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla işarə ilə ümumi həcmi. Dissertasiya işi giriş, iki fəsil, altı paraqraf, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı və not əlavələrindən ibarətdir. Giriş 10 səhifə – 15 123 işarə, I Fəsil 64 səhifə – 100 606 işarə, II Fəsil 61 səhifə – 79 072 işarə, dissertasiyanın nəticəsi 6 səhifə – 9 716 işarə, dissertasiyanın ümumi həcmi (istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı istisna olmaqla) 142 səhifə – 206 154 işarə təşkil edir.

DİSSERTASİYANIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiya işinin **Giriş** hissəsində mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi əsaslandırılmış, tədqiqatın obyekti və predmeti, mıqsıd və vəzifələri tədqiqat metodları, müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar, elmi yeniliyi açıqlanmış, nəzəri və praktiki əhəmiyyəti, aprobasiya və tətbiqi, dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın

adı, həmçinin disseratisyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda ümumi həcmi haqqında işarə ilə məlumat verilir.

Dissertasiyanın **I fəsli** "Uşaq musiqi məktəbi şagirdlərinin musiqi qabiliyyətlərinin formalaşmasının ümumi pedaqoji problemləri" üç paraqrafdan ibarətdir. Birinci paraqraf – "Şagirdlərin musiqi qabiliyyətləri konsepsiyasının pedaqoji-psixoloji mahiyyəti" musiqi qabiliyyətlərinin öyrənilməsi probleminin analitik nəzərdən keçirilməsinə həsr edilmişdir. Pedaqoji və psixoloji yanaşmaların metodlarını öyrənən müəllif elmi ədəbiyyatda irəli sürülən müddəalara əsaslanır.

Azərbaycanda xor ifaçılığının inkişaf tarixinə nəzər saldıqda qeyd etmək lazımdır ki, artıq XIX əsrin sonlarında digər tədris fənləri ilə yanaşı xor dərslərinin də keçirildiyi ilk musiqi məktəbi yaradılmışdır. Sonralar xor sənəti Azərbaycan peşəkar musiqisinin banisi Üzeyir Hacıbəylinin sayəsində fəal inkişaf etmişdir. O, hələ 20-ci əsrin əvvəllərində polifonik xor ifaçılığının inkişafına böyük diqqət yetirmişdir. Onun yaratdığı üç pilləli (uşaq, orta ixtisas və ali) musiqi təhsili sistemi bütövlükdə milli musiqi sənətinin tərəqqisinin əsası olmuşdur. O, musiqi sənətinin müxtəlif sahələrində ilk istedadlı musiqiçilər nəslinin formalaşmasına şərait yaratmış, onlar da öz növbəsində Azərbaycan mədəniyyətinin daha da inkişaf etdirilməsi üçün eyni zəhmətlə yaradaraq çalışmışlar.

Gənc nəslin müasir musiqi təhsili və tərbiyəsi prosesi Ü.Hacıbəylinin fundamental ideyalarına əsaslanır ki, bunların da yaradıcılıq potensialı tarixi zamanın sınağından çıxmışdır. Gələcəkdə bu fikirlər Azərbaycanın görkəmli xormeyster-müəllimlərinin praktiki, elmi, nəzəri və metodik fəaliyyətlərində təcəssümünü tapmış, onlar isə xor sənətinin tədrisində müxtəlif yaradıcılıq metodu və üsullarından istifadə etməyə imkan verən xüsusi metodik tövsiyələr və dərs vəsaitlərini işləyib hazırlamışdır. Nəsillərin bu tarixi təcrübəsini öyrənərək belə bir nəticəyə gəlirik ki, xor ifaçılığının tədrisi prosesi müasir psixologiya, mədəniyyətşünaslıq, etika, estetika, fəlsəfə və və insan idrakının bir çox digər sahələrində dərin xüsusi nəzəri bilik, bacarıq və vərdişlərə əsaslanan yüksək pedaqoji məharət tələb edir.

Monoqrafiyalarda, metodoloji və tədris vəsaitlərində musiqi qabiliyyətləri uğurlu dərslər üçün əsas olan ümumi psixoloji və

pedaqoji fəaliyyətin bir hissəsi kimi vurğulanır. Şübhəsiz ki, musiqi qabiliyyətlərini inkişaf etdirərkən, fərdin ümumi inkişafına arxalanmaq və bu qabiliyyətləri onunla əlaqələndirmək lazımdır.

Xor ifaçılığının öyrənilməsi dövründə şagirdlərdə musiqini qavramaq və incəsənəti yaradıcılıq prosesi kimi dərk etmək bacarığı formalaşır. Əldə edilmiş musiqini şüurlu dinləmə və eşitmə qabiliyyəti şagirdlərə musiqi əsərinin məzmununun mahiyyətini və mənasını düzgün şəkildə canlandırmaq imkanı verir. Bu amillər musiqi qabiliyyətinin inkişafına zəmin yaradır, şagirdlərə musiqi istedadını təkcə müstəqil yaradıcılıqda deyil, həm də sosial və ictimai fəaliyyətdə göstərməyə imkan verir.

"Uşaqların xor təhsili sahəsində elmi-metodiki ədəbiyyatın və tədris proqramlarının analitik icmalı" adlı **ikinci paraqrafda** müəllif elmi-metodiki vəsaitlərin nəzəri təhlilini aparır, uşaqların musiqi qabiliyyətlərinin formalaşdırılmasının musiqi təhsili və tərbiyəsinin bu sahəsində son onilliklərdə yaradılmış müxtəlif metod və üsullarını tədqiq edir və müqayisə edir.

XX əsrin sonu və XXI əsrin əvvəlləri ölkənin bütün sosial-ictimai və mədəni həyatında, o cümlədən məktəblilərin həm ümumi, həm də xüsusi musiqi təhsili sahəsində böyük dəyişikliklərlə yadda qaldı. Gənc nəslin musiqi təhsili və tərbiyəsi sahəsində fəal islahatlar aparıldı, beynəlxalq təhsil standartlarına uyğun əhəmiyyətli dəyişikliklər tətbiq edildi. Tədris planlarına yenidən baxıldı, təlim-tərbiyə və tədris prosesinin bütün komponentlərinin təkmilləşdirilməsinə yönəlmiş müasir maddi-texniki baza və elmi-metodiki ədəbiyyat yaradıldı. Musiqi tədrisində yeni texnologiyaların tətbiqinə xüsusi diqqət yetirildi.

Uşaqların musiqi tərbiyəsi və təhsili məsələləri müxtəlif monoqrafiyalarda, eləcə də dərs və metodiki vəsaitlərdə geniş əksini tapmışdır. Onların arasında: M.A.Rumer "Məktəbdə musiqi ifasının öyrədilməsi metodikası", E.Malininanın redaktorluğu ilə "Uşaqların vokal inkişafı", V.N.Şatskaya, "Məktəbdə musiqi təhsili və tərbiyəsi", "Məktəbdə musiqi", "Musiqi dərslərinin aparılması üçün metodik tövsiyələr", E.B.Abdullin "Ümumtəhsil məktəbində musiqi təhsilinin nəzəriyyəsi və təcrübəsi", D.Oqorodnova "Ümumtəhsil məktəbində uşaqların musiqi və ifaçılıq tərbiyəsi", həmçinin D.B.Kabalevskinin və bir çox başqalarının əsərlərini göstərmək olar.

Musiqi məktəbinin əsas vəzifəsi gənc nəslin inkişaf etməsinə və musiqi dünyagörüşünün genişləndirilməsinə, eləcə də sənətdə özünü ifadə etməsinə şərait yaratmaqdır. Bu proses sistemli və planlı şəkildə həyata keçirilir ki, bu da gənc nəslin kütləvi musiqi-estetik tərbiyəsini formalaşdırır.

Tədris prosesində şagirdlərin musiqi tərbiyəsi müxtəlif fəaliyyət növlərində baş verir. Uşaq musiqi məktəblərində solfecio, ritm, musiqi ədəbiyyatı, ansambllar kimi tədris olunan bütün tədris fənləri, o cümlədən xor sinfi dərsləri gənc nəslin təkcə musiqi təhsili sahəsində hərtərəfli inkişafına deyil, həm də yaradıcı potensialın və bədii-estetik zövqün formalaşmasına yönəlmişdir. Bu prosesə musiqi məktəblərinin müəllim kollektivinin əzmkar dərs əməyi böyük töhfədir.

Qeyd etmək lazımdır ki, musiqi dərsləri gənc nəslin yaradıcılıq qabiliyyətlərini formalaşdırır ki, bu da gələcəkdə məktəblilərə musiqi sənətini dərk etməyə və sevməyə imkan verir. Hal-hazırda respublikanın uşaq musiqi məktəblərində təhsil səviyyəsinin keyfiyyətcə yaxşılaşdırılmasına kömək edən xor tədrisi prosesində interaktiv və digər müasir tədris metodlarının tətbiqinə ehtiyac var.

“Uşaq kollektivlərində müasir xor dərsi: məzmun və vəzifələr” adlı III paraqraf uşaq xor kollektivlərinin yaradıcılıq fəaliyyətini əhatə edir. Xor kollektivlərini xüsusi qeyd etmək lazımdır: Cövdət Hacıyev adına 3 nömrəli ixtisaslaşdırılmış xor məktəbinin “Renessans” və “Cırtdan” xor kollektivləri, Şövkət Ələkbərova adına 20 nömrəli və 30 nömrəli uşaq musiqi məktəblərinin xor kollektivləri, radio və televiziyanın “Bənövşə” uşaq xor kollektivi, görmə qabiliyyətini itirmiş və görmə qabiliyyəti zəif olan uşaqlar üçün 38 nömrəli uşaq musiqi məktəbinin xor kollektivi, Uşaq Dövlət Filarmoniyasının "Qız qalası" uşaq xor kapellası və "Şəms" xor kollektivi. Sadalanan təhsil müəssisələri uşaq xor sənətinin inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə töhfə verir.

Müasir dərs keçmək və şagirdlərin diqqətini xor sənətinə cəlb etmək məqsədilə şagirdlərlə düzgün ünsiyyət qurmaq və ən yaxşı nəticələr əldə etmək üçün xormeysterlər ənənəvi tədris metodlarını innovativ yanaşmalarla birləşdirməlidirlər.

Bu dövrdə uşaq kollektivlərində müasir xor dərsi zəruri yenilənmə və islahat proseslərini müəyyənləşdirir, çünki gənc nəsil

davamlı inkişaf edən müasir texnologiyalar dünyasında yaşayan uşaqlardır. Elmi və texnoloji tərəqqi onların psixoloji və intellektual, eləcə də fiziki vəziyyətinə çox təsir edir və həmişə müsbət deyil. Sosial həyatın tempinin sürətlənməsi təkcə intensiv inkişafa deyil, həm də məktəblinin bütün boş vaxtını dolduran hərtərəfli asılılığa səbəb olur. Müasir həyat şəraiti və gənclərin sosial baxışları kökündən dəyişib, ona görə də müəllimlər yeni və effektiv təhsil metodları axtarmalıdırlar. Zamanla ayaqlaşmaq, uşaqlarla onların müasir dilində danışmaq, onların gələcəyə baxışlarından geri qalmamaq, eyni zamanda onlara psixoloji təzyiq göstərməmək təhsil-tərbiyə prosesinin qarşısında duran əsas vəzifələrdir.

Xor fənni müəlliminin əsas məqsədi şagirdlərin yaş inkişafını, qabiliyyət səviyyəsini nəzərə almaqla onların vokal ifaçılıq bacarıqlarını inkişaf etdirməkdir. Təhsil prosesində xor yaradıcılığı əhəmiyyətli yer tutur, çünki musiqi məktəblərində öyrənilən bütün musiqi fənlərini özündə birləşdirir.

Dissertasiya işində uşaq musiqi məktəblərində “xor” fənni üzrə elmi-metodiki ədəbiyyatın, tədris proqramlarının analitik icmalına və müqayisəli təhlilinə əsaslanan innovativ tədris metodikasının yaradılmasının obyektiv zəruriliyi əsaslandırılır. Xor fənninin tədrisi metodologiyasını yaratmaq üçün bütün lazımi məlumatlar diqqətlə öyrənilmişdir. Xor təhsilində innovativ metodlardan istifadə ən mühüm ifaçılıq və tərbiyə vəzifələrinin həyata keçirilməsi üçün əlverişli şərait yaradır.

Beləliklə, dissertasiya tədqiqatının birinci fəslinin nəticələri aşağıdakıları göstərir:

- pedaqoji və psixoloji mahiyyət baxımından musiqi qabiliyyətlərinin inkişafı bir-biri ilə dərindən bağlıdır;

- mövcud elmi-metodiki ədəbiyyat gənc nəslin xor təhsili və tərbiyəsi prosesinin praktiki həyata keçirilməsini, yenilənməsini və müasir reallıqların tələblərinə uyğunlaşdırılmasını zəruri edir.

- müasir xor təhsilinin nəzəriyyəsi və təcrübəsi məktəblilərin musiqi qabiliyyətlərinin inkişafı üçün daha intensiv və effektiv metodların işlənib hazırlanması zərurətini irəli sürür.

Dissertasiyanın II fəsli “Uşaq musiqi məktəblərində xor sinfinin musiqi qabiliyyətlərinin formalaşdırılması üzrə

eksperimental iş” adlanır. Bu fəsil eksperimental iş prosesini və dinamikasını əks etdirir. Tədqiqatın birinci fəslində aparılan tarixi, nəzəri və təcrübi təhlillər əsasında innovativ metodologiya işlənib hazırlanmış və eksperimental iş prosesində sınaqdan keçirilmişdir. Onun strukturu uşaq musiqi məktəblərində tətbiq edilməklə, üç əsas mərhələdən ibarət idi: I – müəyyənedici, II – formalaşdırıcı və III – müqayisəli.

Bir tədris ili ərzində (2016-2017-ci illər) aparılan ilk dəqiqləşdirmə eksperimenti prosesində müşahidə üsullarından, şagirdlərin musiqi qabiliyyətlərinin təhlilindən, onların metro-ritmik qavrayışının inkişafına təsir edən səbəblərin tədqiqindən istifadə edilmişdir.

Xüsusi hazırlanmış səkkiz bənddən ibarət sorğu vərəqəsinin köməyi ilə məktəblilərin nəzəri bilikləri və praktiki bacarıqları qiymətləndirilmiş, şagirdlərlə xüsusi söhbətlər, müzakirələr aparılmış, bu zaman xüsusi sualların köməyi ilə onların xor ifaçılığı sahəsində bilik və bacarıqları aşkar edilmişdir.

Təhsilin ilkin mərhələlərində fənnin məzmununun öyrənilməsi prosesində şagirdlərin musiqi təcrübəsinə əsaslanan və onlara uyğun gələn bilik və bacarıqları müəyyən etmək lazımdır. Dərslərdə müxtəlif inkişaf mərhələlərini keçən şagirdlər gələcək idrak fəaliyyəti üçün möhkəm təməl kimi xidmət edən bilik və təcrübə əldə edirlər. Təcrübə toplayan və intellektual inkişafın müxtəlif mərhələlərinə çatan şagirdlər onlara özünü inkişaf üçün sonrakı meyarlar və nümunələr hazırlamağa kömək edən imkanlardan istifadə edirlər.

Şagirdlərin fəaliyyətində əsası canlı prosesin özünə cəlb olunma anlayışı, hərəkət etmək, xəyala qapılmaq, hiss etmək, ifa etmək və musiqi əsərinin obrazına daxil olmaq istəyi təşkil edir. Bu cür ünsiyyət şagirdlərin emosional doyma və ünsiyyət arzusunu formalaşdıran yeni və canlı hissləri göstərir. Müəyyənedici eksperimentin nəticələri bütövlükdə xor ifaçılığı prosesində məktəblilərin musiqi qabiliyyətlərinin formalaşmasında yeni yanaşmalara ehtiyac olduğunu təsdiqlədi.

Alınan nəticələrə əsasən, müəllif eksperimental işin ikinci mərhələsinə, yəni uşaq musiqi məktəblərinin şagirdləri ilə formalaşdırıcı eksperimentin aparılmasına keçdi.

İkinci mərhələ 2017-ci ildən 2020-ci ilə kimi üç tədris ilini əhatə edir. Sorğu prosesi və bütün nəzarət sorğuları uşaq musiqi məktəblərinin müəllim-xormeysterlərinin iştirakı ilə müəllifin özü tərəfindən aparılmışdır. Formalaşdırıcı eksperimentin dinamikası və məzmunu 26 və 38 nömrəli uşaq musiqi məktəblərində keçirilən açıq dərslərə yönəlmişdir.

Formalaşdırıcı eksperimentin dinamikası şagirdlərlə xor dərsləri prosesində həyata keçirilmişdir. Müəllif şagirdlərlə kollektiv xor işi prosesində musiqi qabiliyyətlərinin inkişafı üçün innovativ metod, forma və üsulları məqsədyönlü və ardıcıl şəkildə tətbiq etmişdir.

Müəllifin metro-ritmik bacarıqların inkişafı üçün apardığı xor dərsləri müəyyən ritmik ifaların köməyi ilə, ifa olunan musiqi əsərləri ilə müşayiət olunurdu. Eyni zamanda, bu bacarıqlar izah edilir və sinxronlaşdırılırdı. Başlanğıcda xormeyster özü bu məşqləri nümayiş etdirdi. Sonra ritmik qavrayışı zəif olan, ritmik tapşırıqların öhdəsindən gələ bilməyən şagirdləri müəyyən etdi və onlarla xüsusi əlavə məşqlər apardı.

Formalaşdırıcı eksperimentin gedişində, xor sinfinin şagirdləri ilə dərslər zamanı uşaqların bütün musiqi qabiliyyətləri kompleksi inkişaf etdi, bu da onlara təkcə metro-ritmik deyil, həm də polifonik ifa üçün zəruri olan melodik-harmonik, ahəng, eşitmə və vokal qabiliyyətləri formalaşdırmağa imkan verdi. Şagirdlərin ümumi eşitmə və vokal fəaliyyəti xor oxuma prosesinə, şagirdlərin xor kollektivində birgə işləmək üçün zəruri olan şəxsi keyfiyyətlərinin formalaşmasına ən müsbət təsir göstərmişdir.

Şagirdlərin fərdi psixoloji inkişafı üçün yaş meyarlarına xüsusi diqqət yetirilmişdir. Bu zaman üç əsas mərhələ müəyyən edilmişdir:

1. Şagirdlərin tədrisinin ilkin mərhələsi təlim prosesinin özündə fəal iştiraka əsaslanır. Eyni zamanda, şagirdlərin bütün duyğuları və təcrübələri çox vaxt vizual təsvirlər və ideyalarla əlaqələndirilir.

2. Şagirdlərin inkişafının növbəti mərhələsində aktiv öyrənmə istəyi, eləcə də həmyaşıdlarının emosional həyatına yaxınlaşmaq istəyi vurğulanmışdır ki, burada uşaqların öz təcrübələrini başqalarının təcrübələri ilə paralel aparmağa marağı kəskin artır.

3. Sonrakı inkişafda emosional-qiymətləndirmə funksiyası üstünlük təşkil edirdi ki, bu da şagirdlərin müəyyən sosial davranış və ünsiyyət normalarını öyrənmək istəyində özünü göstərirdi.

Formalaşdırıcı eksperimentin nəticələrini müəyyənləşdirmək və ümumiləşdirmək üçün müəllif mütəmadi olaraq 2017-2020-ci illər arasında tədris ilinin sonunda uşaq musiqi məktəbləri tərəfindən keçirilən nümayiş konsert çıxışlarında özünü göstərən şagirdlərin nəzəri və praktik hazırlıq səviyyəsini müəyyənləşdirmək üçün son nəzarət yoxlamalarını aparmışdır.

Eksperimental işlərin üçüncü mərhələsi 34 və 38 nömrəli məktəblərin bazasında aparılıb və 2020 və 2021-ci illər ərzində müqayisəli eksperimentin aparılmasından ibarət olub. Onun dinamikası və nəticələri xor siniflərində şagirdlərin metro-ritmik qabiliyyətlərinin inkişafı üçün innovativ metodikanın tətbiqinin səmərəliliyini bir daha təsdiqlədi.

Bütün eksperimental işlərin ümumi nəticələri aşağıdakı cədvəl və diaqramda göstərilmişdir.

Cədvəl № 2.3.1 Eksperimental işdə iştirak edən bütün məktəblərin şagirdlərinin yekun göstəriciləri.

Siniflər		Ritmik düzgün ifa edilmiş əsərlər	Ritmik qeyri-dəqiq ifa edilmiş əsərlər	Ritmik və vokal nöqteyi-nəzərdən düzgün ifa edilmiş əsərlər	Ritmik və vokal nöqteyi-nəzərdən qeyri-dəqiq ifa edilmiş əsərlər
Məktəb №26	Eksperi-mental	50	10	43	17
Məktəb №38	Eksperi-mental	30	10	28	12
Məktəb №34	Yoxlama	25	15	22	18
Məktəb №3	Yoxlama	30	30	24	35

Qrafik 2.3.1

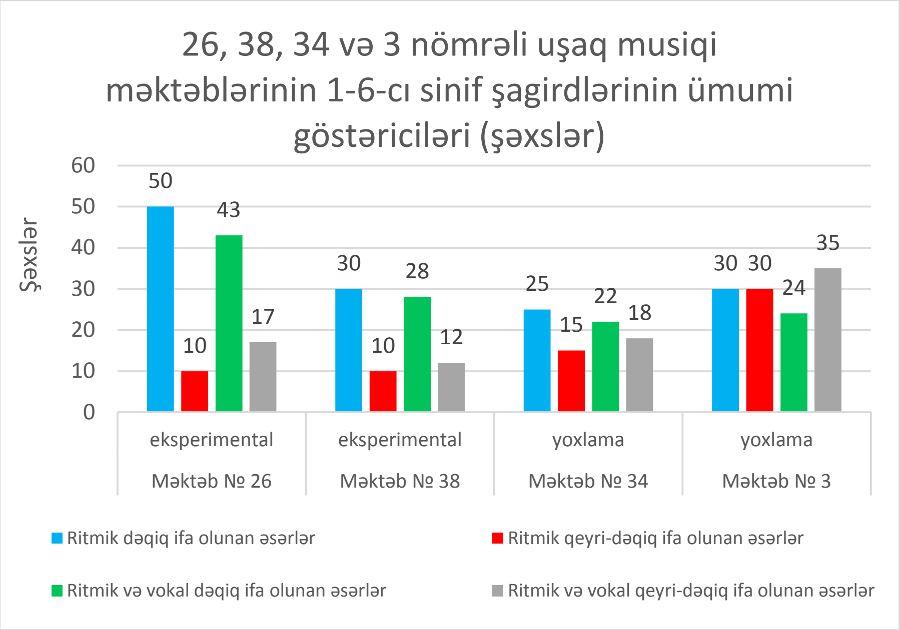

Beləliklə, bütün eksperimental işin məlumatları uşaq musiqi məktəblərində xor siniflərində şagirdlərin metro-ritmik qabiliyyətlərinin formalaşma və inkişaf səviyyəsinin yüksəldiyini göstərir ki, bu da istifadə olunan metodikanın səmərəli olduğu qənaətinə gəlməyə imkan verir.

Uşaq musiqi məktəblərinin xor siniflərində şagirdlərin musiqi qabiliyyətlərinin inkişafı probleminin elmi-nəzəri (birinci fəsil) və praktiki (ikinci fəsil) tədqiqindən sonra onun **yekun müddəalarını və bütün tədqiqat nəticəsində əldə edilən nəticələri** ümumiləşdirib vurğulayırıq.

Dissertasiya işində aparılan nəzəri təhlil şagirdlərin musiqi qabiliyyətlərinin pedaqoji və psixoloji amillər aspektində öyrənilməsinin vacibliyini göstərmişdir. Hərtərəfli inkişaf etmiş şəxsiyyətin formalaşması üçün erkən yaşlardan təfəkkür, məntiq, motor bacarıqları, estetik və bədii zövq hissləri inkişaf etdirilməlidir. Xor ifaçılığı prosesində musiqi qabiliyyətlərinin formalaşması

şagirdlərin hərtərəfli inkişafında ən mühüm amillərdən biridir və şəxsiyyətin yaradıcı inkişafı üçün həssas şərait yaradır. Müasir cəmiyyətin yaradıcı mütəxəssislərə, zəngin daxili dünyagörüşünə və yaradıcı potensiala malik gənclərə ehtiyacı var. Bir insan yaradıcı düşüncə və öz şəxsiyyətinin tənqidi şüuruna sahib olmadan yaxşı bir mütəxəssis ola bilməz.

Musiqi təhsili sahəsində xor ifaçılığı musiqi fəaliyyətinin ən əlçatan, populyar və maraqlı növü olmaqla geniş yayılmışdır və şagirdlərin şəxsiyyətinin, onların musiqi qabiliyyətlərinin, bədii-estetik zövqünün, yaradıcı təxəyyülünün hərtərəfli inkişafına kömək edir. Şagirdlərin xor ifaçılığı vərdişləri nəticəsində qazanılan musiqi tərbiyəsi və təhsili onlara həyatda özünü yaradıcı və fəal şəkildə ifadə etməyə imkan verir. Məktəb yaşında uşağın şəxsiyyətinin formalaşmasının ən yaxşı göstəricilərindən biri onun musiqi qabiliyyətinin inkişafıdır. Xor fəaliyyəti əsasında şagirdlərdə musiqi qabiliyyətlərinin inkişafı prosesinin səmərəliliyi aşağıdakı pedaqoji münasibətləri əhatə edir:

- şagirdlərin xor yaradıcılığı ilə tanışlığı;
- yaradıcı atmosferin və təhsil mühitinin yaradılması;
- təlim və tərbiyədə yeni metodlardan istifadə;
- musiqi və estetik zövqün inkişafı;
- şagirdlərin emosional-obrazlı qavrayışının təkmilləşdirilməsi;
- xor mədəniyyəti əsasında musiqi qabiliyyətlərinin inkişafı.

Bu fəaliyyət şəxsiyyətin estetik tərbiyəsinin mühüm vasitəsidir, ona şagirdlərin musiqi qabiliyyətlərinin uğurlu inkişafının şərti kimi baxılmalıdır. Xüsusi metro-ritmik tapşırıqlar toplusunun tətbiqinə əsaslanan innovativ metodologiyanın tətbiqi xor təhsili prosesinin təkmilləşdirilməsinə deyil, həm də şagirdlərin yaradıcılıq qabiliyyətlərinin üzə çıxarılmasına və hərtərəfli inkişaf etmiş şəxsiyyətə çevrilməsinə imkan yaradır. Əsərin qavranılması və ifası prosesində musiqi qabiliyyətləri fitri meyllər əsasında fəal şəkildə inkişaf edir və yüksək səviyyəyə çatır.

Tədricən xor ifasında tələblər daha da mürəkkəbləşdi: monofonik ifadan həm homofonik-harmonik, həm də polifonik tərzə əsaslanan polifonik ifaya keçid edildi. Bu proses xormeyster tərəfindən aydınlaşdırma və ifaçılıq nümayişi ilə həyata

keçirilməlidir. Hər bir partiyanın öyrənilməsində sərbəst səsşünaslığa və həm musiqi müşayiəti ilə, həm də onsuz (kapello) əsərləri ifa etmək bacarığına nail olunmalıdır.

Xor dərslərində şagirdlər unison imitasiya, kanon oxuma və kontrapunkt polifoniya kimi vokal formalarından istifadə edərək polifonik oxuma vərdişlərini öyrənirlər. Bu bacarıqların formalaşdırılması digər musiqi qabiliyyətlərinin inkişafı ilə yanaşı, eksperimental iş prosesində qarşıya qoyulan əsas məqsəd idi. Bu, bütün musiqi qabiliyyətləri kompleksinin effektiv formalaşdırılmasına yönəldilmişdir: melodik-harmonik, metro-ritmik, vokal-eşitmə və lad hissinin inkişafına.

Tədqiqatın eksperimental mərhələsi xor fəaliyyəti prosesində şagirdlərin musiqi qabiliyyətlərinin inkişafında müsbət dinamikanı üzə çıxarmış və işlənib hazırlanmış metodikanın səmərəliliyini sübut etmişdir ki, bu da əldə olunan nəticələrlə sübut edilmişdir. Xor fəaliyyətində metro-ritmik məşqlərin inkişafı əsasında şagirdlərin musiqi qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsi probleminin nəzəri təhlili, eləcə də eksperimental işin nəticələri həm fərdi, həm də kollektiv ifanın şəxsiyyətin estetik tərbiyəsinin mühüm vasitəsi və musiqi qabiliyyətlərinin uğurlu inkişafı üçün əsas olduğunu təsdiqləməyə imkan verir. Xor fəaliyyəti prosesində musiqi qabiliyyətlərinin inkişafı texnologiyası sinkretizm, yaradıcılıq, sənətkarlıq, təbii uyğunluq prinsiplərinə əsaslanır və musiqinin bütün komponentlərini (lad hissi, musiqi və eşitmə təsvirləri, ritm hissi, vokal intonasiya bacarıqları) əhatə edir.

Xor dərslərinin səmərəliliyi, ilk növbədə, xormeysterin pedaqoji hazırlığının səviyyəsindən və müsbət şəxsi keyfiyyətlərindən, onun peşəkar biliklərindən və ümumi musiqi-pedaqoji bacarıqlarından asılıdır. Xorda oxuma uşağın şəxsiyyətinin və onun emosional sferasının, zəkasının inkişafına töhfə verir, musiqi sənəti vasitəsi ilə estetik zövqün, mənəvi dəyərlərin, özünü tanımasının əsaslarını qoyur.

Xor dərsləri uşaqlarda məsuliyyət, nizam-intizam aşılayır, kollektiv iş üçün öhdəlik hissini, daha yaxşı nəticələr əldə etmək istəyini, birgə fəaliyyət şəraitində əldə edilmiş bilik və bacarıqları çatdırmaq bacarığını inkişaf etdirir. Xor ifası prosesində qazanılan təcrübə uşaqlarda qorxu və kompleksləri aradan qaldırmağa kömək

edir, onları daha sərbəst və azad edir. Səhnədə çıxış prosesində onların inkişaf etmiş emosionallığı və zəngin təxəyyülü təzahür edir, çünki səhnə fəaliyyəti şagirdlərin daha yüksək ifacılıq səviyyəsinə keçməsinə kömək edir və musiqi məktəbində oxumağa marağını stimullaşdırır.

Səhnə tamaşasına hazırlıq prosesi şagirdlərin musiqi qabiliyyətini formalaşdırmaq və yüksək xor ifaçılığı səviyyəsinə nail olmaq üçün müəyyən üsul və məşqlərdən istifadə etməklə sistemli şəkildə həyata keçirilən uzunsürən hazırlıq məşqlərinə əsaslanır.

Belə ki, uşaq musiqi məktəblərində xor siniflərində şagirdlərin musiqi qabiliyyətlərinin inkişafı probleminin elmi-nəzəri və metodiki təhlilinin nəticələri göstərmişdir ki, musiqi təhsili və tərbiyəsinin bu sahəsində zəngin təcrübəyə baxmayaraq, uşaq musiqi məktəblərinin xor siniflərində şagirdlərin bütün musiqi qabiliyyətləri kompleksinin formalaşdırılması vəzifələri müasir məktəblilərin dünyagörüşünü, maraqlarını və intellekt səviyyəsini nəzərə alaraq yeni tədris texnologiyalarının axtarışı və yenilənməsi zərurətini müəyyən edir. Yeni tədris texnologiyalarının yaradılmasında əsas məqsəd olan inkişaf etmiş intellektual və emosional potensialın, eləcə də musiqi-estetik şüurun və zövqün ahəngdar olduğu müasir şagirdin yaradıcı inkişaf etmiş şəxsiyyətinin yetişdirilməsi nəzərə alınmalıdır.

Tədqiqatın nəticələri xor fəaliyyəti əsasında şagirdlərin musiqi qabiliyyətlərinin inkişafı ilə bağlı elmi metodların işlənib hazırlanmasında gələcək tədqiqatlar üçün əsas ola bilər. Şagirdlərin metro-ritmik qabiliyyətlərinin inkişafı üzrə eksperimental işlərin gedişində əldə edilmiş nəticələr bu innovativ texnikanın təkcə uşaq musiqisi məktəblərində deyil, orta ümumtəhsil məktəblərində də xor tədrisi prosesinə tətbiqinin mümkünlüyünü təsdiq edir. Ümumiyyətlə, dissertasiyanın birinci fəslində irəli sürülən nəzəri nəticələr ikinci eksperimental hissədə öz praktiki təsdiqini tapmış və bununla da tədqiqatın əhəmiyyətini təsdiq etmişdir.

Dissertasiyanın məzmununa uyğun olaraq müəllifin aşağıdakı əsərləri çap olunmuşdur:

1. Мамедова, В.А. Творческая деятельность Диляры Алиевой и развитие Азербайджанской Государственной Детской Филармонии // – Москва: Учитель Музыки, – 2017. №1(36), – с. 34-38.
2. Мамедова, В.А. Детская Музыкальная Хоровая Школа №3 им. Джевдета Гаджиева // – Баку: Mədəniyyət, – 2017. (313), – с. 88-92.
3. Мамедова, В.А. Формирование ладового чувства на хоровых занятиях // «Музыкальные традиции в глобализирующемся мире». I Международная научно-практическая конференция, – Баку: – 26-27 октября, – 2017, – с. 60-63.
4. Мамедова, В.А. Психологическая и педагогическая сущность понятия музыкальные способности // «Muasir dünyada inteqrasiya və elmin aktual problemləri» Республиканская конференция, – Ленкорань: 22-23 декабрь, – 2017, – с. 278-279.
5. Мамедова, В.А. Роль педагогов-хормейстеров в развитии хорового искусства в детских музыкальных школах // – Баку: Musiqi dünyası, – 2018. 2/75, – с. 66-69.
6. Мамедова, В.А. О принципах работы с учащимися с ограниченными возможностями (на примере школы интерната для слепых и плохо видящих) // – Баку: Konservatoriya, – 2018. 3(41), – с. 37-44
7. Мамедова, В.А. Формирование вокально-слуховых способностей у учащихся на уроках хорового класса в детских музыкальных школах // – Казахстан: Поиск, – 2019. №1(1), – с. 97-101.
8. Мамедова, В.А. Televiziya və radionun "Bənövşə" uşaq xoru // – Баку: Sənət akademiyası, – 2019. №1(6), – с. 71-76.
9. Мамедова, В.А. Формирование метро-ритмических способностей учащихся на хоровых занятиях // «Musiqişunaslığın aktual problemləri» Республиканская конференция, – Баку: 4-5 декабря, – 2019, – с. 326-331

10. Мамедова, В.А. Формирование мелодико-гармонического слуха учащихся на хоровых занятиях // – Баку: Musiqi dünyası, – 2021. 4/89, – с. 18-23.

11. Мамедова, В.А. Метро-ритмическое воспитание на хоровых занятиях в детских музыкальных школах (на примере 1-го класса) // «Music in dialogue with the modernity: studios of educational, art history, culturological». Международная научно-практическая конференция, – Киев: – 2021, – с. 99-103.

12. Мамедова, В.А. Развитие метро-ритмических способностей учащихся старших классов на хоровых занятиях в детских музыкальных школах (на примере многоголосия) // – Москва: Музыка и время, – 2022. №3, – с. 23-29.

Dissertasiyanın müdafiəsi 30 oktyabr 2023-cü il tarixində saat 12:00 Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının nəzdində fəaliyyət göstərən FD 2.36 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ 1014, Bakı şəhəri, Şəmsi Bədəlbəyli küç., 98.

Dissertasiya ilə Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferatın elektron versiyası Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 29 sentyabr 2023-cü il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 27.09.2023

Kağızın formatı: 60x84 1/16

Həcm: 37 193 işarə

Tiraj: 30